

Kartag-Ódri Ágnes

ELLOPOTT ÉLETEK

A nőkereskedelem áldozatai

I.

A nőkereskedelem rendkívül összetett jelenség, amely különféle szférákkal és érdekekkel van összefüggésben: a szervezett bűnözéssel, a biztonsági szempontokkal, a nőkkel szembeni erőszakkal, a kivándorlási politikával, a nőket sújtó szegénységgel, az emberi jogokkal, a nemzetközi viszonyokkal stb. Noha részben fedik egymást, ezek a szempontok különböző stratégiákat határoznak meg, amelyeket az államok, a nemzetközi közösség, vagy a civil szervezetek alkalmaznak, illetve hajtanak végre. A probléma meghatározásától függően különféle megoldások és megközelítések, azaz a nőkereskedelem megakadályozására és az ellene való harcra vonatkozó intézkedések lehetségesek, amelyek az áldozatok emberi jogainak a védelmét és a tettesek megbüntetését célozzák.

Számos nemzetközi szervezet, mindenekelőtt az ENSZ¹, az Európa Tanács² és a Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM)³ fejezte ki afeletti aggodalmát, hogy a nőkereskedelem jelentősen megnőtt nemcsak a nyugat-európai országokban, hanem Közép- és Kelet-Európa térségében is.⁴ A nőkereskedelem problémájának (azaz „trafficking”-nek, ahogyan ezt a jelenséget az utóbbi időben általában nevezik szinte minden nemzetközi dokumentumban) mind nagyobb figyelmet szentelnek az Európai Unióban is, amely e tevékenység fő célállomásává vált Európában.⁵ A jelenség időszerűségéről és jelentőségéről több fontos nemzetközi dokumentum is tanúskodik – elsősorban az ENSZ-nek a nemzetközi szervezett bűnözés elleni harcra vonatkozó egyezménye a kísérő jegyzőkönyvvel⁶ együtt, amelyet a JSZK 2001-ben ratifikált. Ezek a dokumentumok számottevő előrelépést jelentenek abban a folyamatban, amely a kereskedelem áldozatául esett nők jogainak és szükségleteinek elismerésére irányul, rámutatva az áldozatok emberi jogainak a megsértésére is.

Mivel Szerbia és Montenegróban nincs külön törvény, amely egységes és átfogó módon szabályozná az emberkereskedelem elleni harcot, részben más jogszabályokban találunk releváns rendelkezéseket, beleértve a legnagyobb jo-

gi erővel bíró okmányokat is. Szerbia és Montenegró *Alkotmányos Alapokmánya* mellett *Az emberi és a kisebbségi jogok, valamint a polgári szabadságjogok alapokmányát* kell említenünk, amely ezt a jelenséget az emberi jogok megsértéséhez kapcsolja, és megtiltja a rabszolgaság és a mások általi kizsákmányolás minden formáját.⁷ A jelenség időszzerűségéről és fontosságáról tanúskodik az a tény is, hogy a Szerbia új alkotmányára vonatkozó javaslatok mindegyike tartalmazza az emberkereskedelemnek és a kizsákmányolásnak a tiltására vonatkozó rendelkezéseket, mégpedig abban a részben, amely az emberi jogokat és az alapvető szabadságjogokat szabályozza.⁸

A legújabb vizsgálatok csak megerősítik, hogy a nőkereskedelem Szerbia és Montenegróban is rendkívül elterjedt, és hogy az áldozatok nem csupán a kelet-európai, szegény országokból való nők, hanem a mi állampolgáraink is. Szerbia és Montenegró ezért nem csupán tranzitállam, hanem kiindulási és célország is, valamint olyan, amelyen belül hazai nőkkel való kereskedelem is folyik.⁹ Ennek során veszélyeztetett e nők egészsége és élete is, emberi jogaik megsértése mellett: korlátozzák a mozgásszabadságukat, elveszik az úti okmányait, prostitúcióra kényszerítik őket, adóskötelékekkel gyakran rabságba kényszerülnek, az élet- és munkakörülményeik pedig a legtöbbször elviselhetetlenek.

E jelenség megakadályozása érdekében az elmúlt években nagy erőfeszítéseket tettek a büntető törvénykönyv módosítására, az emberkereskedelem megghiúsítására. 2003 áprilisában meghozták a szerbiai Btk. módosításairól és kiegészítéseiről szóló törvényjavaslat módosítását, s ez által a 111. b) cikkelyben az emberkereskedelem büntette végre megfelelő elbírálást kapott.¹⁰

*A bűnvádi eljárásról szóló törvény*¹¹ szintén tartalmaz olyan rendelkezéseket, amelyek jelentősek a nőkereskedelem büncselekményének felderítése és bizonyítása, de a sértettek, valamint a tanúk védelme szempontjából is. Ehhez a kategóriába sorolható *Az állami szerveknek a szervezett bűnözés felszámolása terén való szervezéséről és illetékességéről szóló törvény is*.¹² Ezek az erőfeszítések a törvényhozók azon szándékáról tanúskodnak, hogy a saját előírásaikat egybehangolják a nemzetközi mércékkel, és hogy lépést tartsanak a korszerű megoldásokkal.

Hogy kellőképpen megérthessük a nőkereskedelemnek az utóbbi időben megnőtt hullámát, a strukturális erőszak e jelenségét szélesebb jogelméleti összefüggésekben kell szemlélünk, és megpróbálunk rámutatni azokra a tényezőkre, amelyek ide vezettek. Az áldozatul esett nők helyzetét az olyan kedvezőtlen körülmények következményeként is értelmezhetjük és vizsgálhatjuk, mint amilyen a gazdaságilag fejletlen, szegény országokból való emberek anyagi helyzete, vagy pedig egyszerűen az a hendikep, hogy nőknek születtek, bárhol is élnek.

A nőkereskedelem jelensége tehát két globális problémának: a javak igazságtalan elosztásának és (az úgyszintén igazságtalan) nemi hierarchiának a kereszteződésében jelentkezik. A nőkereskedelmet a legtömörebben úgy jellemezhetnénk, mint a patriarchátussal kombinált szegénység következményét.

Akár biztonsági, viktimológiai, büntetőjogi, erkölcsi, vagy migrációs, akár ún. női (gender), vagy bármely más szempontból is vizsgáljuk és elemezzük, a nőkereskedelem mindig a nők emberi jogai megsértésének és veszélyeztetésének az összetett és komoly problémáját jelenti.

Értekezésünkkel a nőkereskedelem problémájának a jobb megértéséhez szeretnénk hozzájárulni – elsősorban a nők emberi jogainak a megsértése szempontjából közelítve meg a kérdést.

II.

Az egyik legnehezebb feladat magának a nőkereskedelem fogalmának a meghatározása, valamint a hozzá hasonló jelenségektől való elkülönítésc. A rendszerbeli ismeretek hiánya, továbbá magának a jelenségnek a rejtettsége, bonyolultsága, valamint (tér- és időbeli, strukturális) változatossága miatt egész sor tisztázatlan kérdés merül fel azokkal a fogalmakkal kapcsolatban, amelyeket a (nem)hivatalos jelentésekben, tudományos és szakmunkákban, nemzetközi dokumentumokban és újságcikkekben használnak. Találó tehát az állítás, hogy a nőkereskedelem olyan, mint a mozgó célpont, mert állandóan, újra meg újra eltűnik a törvényhozók, kutatók szeme elől.¹³

Hogy e jelenség fogalmát és természetét teljességében áttekinthessük, meg kell állapítanunk a hasonló jelenségektől (prostitúciótól, illegális bevándorlástól, embercsempésztől stb.) eltérő sajátosságait, annak érdekében, hogy elkerüljük a nem megfelelő jogszabály alkalmazását, vagyis a bűnüldöző szervek téves reagálását, de a hibás tudományos és kutatói megközelítést is. Ezek olyan következményekkel járhatnak, hogy védelem nélkül maradnak a munkavagy/és szexuális kizsákmányolás céljából eladott nők, s őket vonhatják bűnügyi vagy szabálysértési felelősségre, míg az őket eladók kicsúszhatnak az igazságszolgáltatás alól.¹⁴

A nemzetközi dokumentumok többsége nem pontosan és nem átfogóan határozta meg a nőkereskedelem fogalmát. Így például az *Egyezmény az emberkereskedelemnek és a mások prostitúciója kihasználásának a felszámolásáról* (ENSZ, 1949)¹⁵ nem tartalmazza a nőkereskedelem meghatározását, és a prostitúcióra mint a kizsákmányolás formájára korlátozódik.¹⁶

Az *Egyezmény a nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés minden formájának a felszámolásáról* (CEDAW), amelyet az ENSZ 1979-ben fogadott el, s amelyet a mi országunk is ratifikált 1981-ben, szintén a fogalom meghatározása nélkül tiltja a nőkereskedelmet. Akárcsak az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a tagállamokhoz intézett R (2000) II. számú *Ajánlása a szexuális kizsákmányolás céljából történő emberkereskedelem elleni akcióra*, amely felöleli az emberkereskedelem kérdését, ám a definíció keretét a (nem meghatározott) szexuális kizsákmányolás céljából történő kereskedelemre szűkíti. Ez a dokumentum is nemileg semleges meghatározást tartalmaz, nem különítve el a leánykereskedelmet.

Az *Europol Konvenciója* a leánykereskedelmet úgy határozza meg, mint olyan tény, hogy „valamely személy más személyek valós és illegális hatalmába kerül erőszak vagy fenyegetés alkalmazásával, vagy a tekintélyviszonyokkal

való visszaélés által, vagy más módon a prostitúció kihasználása, a kizsákmányolás egyéb formái és a kiskorúakkal szembeni szexuális erőszak végett, vagy az elhagyott gyermekekkel való kereskedelemmel kapcsolatban”.¹⁷ Ez az okmány csupán a gyermeksértettekre és csak a szexuális vonatkozású kihasználásra korlátozódik, míg a nőkereskedelem jelensége sokkal szélesebb, mert magában foglalja a házi kényszer munkát, a kényszerű terhességet, a szobafogságot stb.

*Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a 2000. évi Ajánlása, az EU Tanácsának 98/154/JHA Egységes akciója és az 1997. évi Hágai Miniszteri Nyilatkozat az európai irányelvekről, amelyek a szexuális kihasználás céljából történő nőkereskedelem megelőzését és az ellene folytatott harcot szolgáló hatékony intézkedésekre vonatkoznak, kizárólag csak a szexuális kihasználás végett történő emberkereskedelem meghatározását tartalmazzák, a Hágai Miniszteri Nyilatkozat pedig csak a szexuális kihasználás áldozataivá vált nőkre vonatkozik.*¹⁸

A nőkkel szembeni erőszakról szóló ENSZ-jelentés 2000-ben az emberkereskedelemnek egy olyan meghatározását adta, amely minőségileg jobb a korábbiaknál. Eszerint az „emberkereskedelem” jelentése: személyek toborzása, szállítása, vásárlása, eladása, továbbítása, elhelyezése vagy átvétele 1) fenyegetéssel vagy erőszak alkalmazásával, elrablással, megfélemlítéssel, félrevezetéssel, kényszer alkalmazásával (beleértve a hatalommal való visszaélést is), vagy adósköteléki kiszolgáltatottság által, azzal a céllal, hogy 2) az ilyen személyeket fizetéssel vagy anélkül kényszer munkára fogják vagy rabszolgaságban tartásuk olyan közösségben, amely másmilyen attól, amilyenben az illető személy az ellene irányuló cselekmény előtt élt.¹⁹

Az ENSZ-tagállamoknak a nőkereskedelem elleni harccal kapcsolatos kötelezettségeire vonatkozóan a legfontosabb nemzetközi kezdeményezés a bevezető részben már említett *Jegyzőkönyv az ember-, különösen a nő- és gyermekkereskedelem megelőzéséről, megszüntetéséről és büntetéséről*, amely kiegészíti az ENSZ-nek a nemzetközi szervezett bűnözés elleni 2000. évi Egyezményét.²⁰ A részes államok kötelezettséget vállaltak a rabszolgaságnak, a nőkereskedelemnek, a szolgaságnak, a rabszolgasághoz hasonló intézményeknek, mint amilyen az adósköteléki rabság és a kényszerházasság, a kényszer munkának és az embertelen bánásmódnak a felszámolására.

Az Egyezményrel foglalkozó Különleges Bizottság az alábbi definíciót fogadta el:

„(a) *Az emberkereskedelem* jelentése: emberek toborzása, szállítása, elhurcolása, rejtegetése vagy átvétele erőszakkal, fenyegetéssel vagy egyéb kényszer alkalmazásával, vagy elrablással, megfélemlítéssel, félrevezetéssel, hatalommal vagy kiszolgáltatott helyzettel való visszaéléssel, fizetség vagy juttatás nyújtásával vagy elfogadásával más személy feletti felügyeletet gyakorló személy által, kizsákmányolás céljából. A *kizsákmányolás* minimális jelentése más személy prostitúciójának kizsákmányolása, vagy a szexuális kizsákmányolás más formái, kényszer munka vagy -szolgáltatás, rabszolgaság vagy a rabszolgasággal, szolgasággal azonos gyakorlat, vagy testi szervek eltávolítása.

a.a) Az a) bekezdésben meghatározott kizsákmányolást célzó emberkereskedelem áldozatának hozzájárulása tárgyaltan az a) bekezdésben említett módszerek alkalmazása esetén.

b) Gyermekek toborzása, szállítása, elhurcolása, rejtegetése vagy átvétele kizsákmányolás céljából akkor is »emberkereskedelemnek« minősül, ha a jelen cikkely a) bekezdésben említett módszereket nem alkalmazzák.”

A mi jogi rendszerünk is hasonlóan definiálja az emberkereskedelmet a szerbiai Btk. 111. b) cikkelyében, illetve a szexuális zaklatást e törvény 12. a) cikkelyében.

Áttekintésünkhöz a nőkereskedelem munka jellegű definícióját alkalmazzuk, amely az emberkereskedelem említett szélesebb körű meghatározásából következik. Nőkereskedelmen értünk minden olyan cselekményt, amely megkönnyíti a nők illegális vagy legális beutazását, átutazását, tartózkodását vagy kiutazását az ország területéről, szexuális kizsákmányolás céljából, haszonszerzés végett, kényszer alkalmazásával, különösen erőszak és fenyegetés, megtévesztés, kiszolgáltatottsággal való visszaélés, vagy más formájú nyomásgyakorlás által, melynek során az illető személynek nincs reális és elfogadható választási lehetősége, hanem kénytelen alávetni magát a nyomásnak és a visszaélésnek.²¹

Amikor a szexuális kizsákmányolás céljából történő nőkereskedelemről van szó, sokan a prostitúcióra gondolnak. Az előző fogalom azonban tágabb, mivel magában foglalja a (házi)munka kihasználását, a kényszerházasságot és egyebeket is²², míg a prostitúciónál megvan „a saját testtel és keresettel való rendelkezés lehetősége, a mozgásszabadság, s annak a döntéshozatalnak a lehetősége, hogy az illető foglalkozzék-e vagy sem prostitúcióval. A nőkereskedelem áldozatai lehetnek olyan nők, akiket prostitúcióra kényszerítenek, de olyanok is, akik saját akaratukból kezdtek prostitúcióval foglalkozni, később azonban bevonták őket a kereskedelmi láncba, és így kerültek rabsági viszonyba”.²³

A prostitúció az önkéntességen alapszik, s elvileg abba lehet hagyni, míg a nőkereskedelem esetében ez valóságos ritkaság. Van még más különbség is e két jelenség között: míg a prostitúció némely országban engedélyezett, az emberkereskedelem szabály szerint mindig tiltott, s mivel a prostitúció kisebb fokú társadalmi veszélyt jelent, a leggyakrabban csak szabálysértésként kezelik.²⁴ A prostituáltak profitot (jövedelmet) valósítanak meg, amelyet (részben) megtartanak maguknak, a nőkereskedelem áldozatai pedig csupán minimális juttatást kapnak (vagy azt sem).²⁵ Mindkét esetben azonban a nők emberi jogainak megsértéséről van szó.²⁶ Az ENSZ által is „a rabság tartós formájának” minősített prostitúció kiforgatja az alapvető emberi jogokat, mint amilyen a szabadsághoz, vagy a fizikai és erkölcsi integritáshoz való jog. Ezek megsértésének csúcspontján azonban a rabszolgatartói módszerek jelentik: a fenyegetés, a visszaélés, a fogva tartás – amivel az emberkereskedők élnek.²⁷

Az emberkereskedelmet és az embercsempészt sokáig azonos fogalomnak tartották, ami nem megfelelő jogi szabályozást eredményezhetett. Az embercsempésztés (beleértve a nőcsempésztést is) jelentése: „közvetlen vagy köz-

vetett módon történő pénzügyi vagy más anyagi haszonszerzés céljával olyan személy illegális bejuttatása a részes állam területére, aki annak nem állampolgára vagy nincs állandó tartózkodási engedélye”.²⁸ Az embercsempészség könnyen válhat kereskedelemmé, „tekintettel az illegális bevándorlók védtelenségére, az illegális okirat- és munkapiaccal szembeni kiszolgáltatottságára stb.”²⁹ A nőkereskedelemtől eltérően, amely folyhat egyetlen országon belül is, a csempészség magától értetődően feltételezi az államhatár átlépését. Az átcsempészett nők a határ átlépése után szabadok, ellentétben a nőkereskedelem áldozataival, akikkel szemben a leggyakrabban kényszerrel is alkalmaznak, s utána kizsákmányolják őket. A nőkereskedelem esetében megsértik a nők emberi jogait, míg a csempésznél ez nincs így, mivel csak kihágásról van szó, vagyis az előírásoknak az országhatár átlépésével történő megszegéséről. E két jelenség viszont szorosan összefügg, s ezért a csempészség nőkereskedelemmé alakulhat át, ha az átcsempészett nőket eladják, jogellenesen megfosztják a szabadságuktól és kizsákmányolják őket.

A nőkereskedelem fogalmát azonban elméletben sokkal könnyebb megkülönböztetni az embercsempészség és a prostitúció fogalmától, mint a gyakorlatban, ezek ugyanis gyakran fedik egymást.³⁰ A különválasztás nehézsége komoly gondot okoz a nőkereskedelem felderítésében, az elkövetők bünvádi felelősségre vonásában, de az áldozatok védelmében és a segítségnyújtásban is.³¹ Ilyen szempontból rendkívül fontos megállapítani az összefonódásokat és az összefüggéseket, nehogy az elkövetők indokolatlanul kibújjanak a bünvádi felelősségre vonás alól, illetve nehogy segítség és védelem nélkül maradjanak az áldozatok, csupán azért, mert nem lehet pontosan körülhatárolni e jelenségeket, amelyek elsősorban a nőket és a gyermeklányokat veszélyeztetik. Ezeket a jelenségeket nehéz különválasztani, különösen ha újabb, hasonlók társulnak hozzájuk, mint amilyen például a házasságkötés, a házimunka végzése stb. végett történő migráció, illetve kereskedelem. Emiatt hangsúlyozzák annak jelentőségét, hogy be kell iktatni „a politikai terminológiába a nők emberi jogai megsértésének fogalmát”.³²

Míg a gyakorlatban a nőkereskedelem kérdését a leggyakrabban az állam közbiztonságára veszélyt jelentő jelenségek szempontjából közelítik meg (összefüggésbe hozva a nemzetközi szervezett bűnözéssel, valamint annak az országnak a gazdasági és politikai bizonytalanságával, ahonnan a kereskedelem áldozata származik), addig a jogi szabályozás szintjén a nemzetközi közösség mind gyakrabban az emberi jogok megsértésével kapcsolja össze a nőkel szembeni strukturális erőszaknak ezt a jelenségét.³³

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetnek (EBESZ) a Demokratikus Intézményekért és az Emberi Jogokért Létesített Irodája (ODIHR), amely figyelemre méltó tevékenységet fejt ki a mi térségünkben is, úgyszintén megállapította, hogy a szociális-gazdasági, migrációs és normatív-jogi gondokkal való összefüggése miatt a nőkereskedelem mind kifejezettebb dimenziót kap az emberi jogok megsértését illetően. Mindez kedvezőtlen hatással van a térség stabilitására.³⁴

Az emberi jogok megsértésének ténye mellett mind gyakrabban hangsúlyozzák az áldozatok nemi sajátosságát is. A feminista paradigmát ugyanis a jelenség nemi aszimmetriája is feltételezi: a kereskedelem áldozatai a legnagyobb mértékben nők és gyermeklányok. Ebből a szempontból jelentős mozzanat volt az Emberi Jogi Világkonferencia (Bécs, 1993), amelyen első ízben ismerték el, hogy a nőkkel szembeni erőszak az emberi jogok megsértését képezi.³⁵ A Bécsi Nyilatkozat számos oldalt szentel a nők egyenlő státusának és emberi jogainak, és tartalmazza „a nőkkel szemben a magán- és a közéletben megnyilvánuló erőszak megszüntetésére vonatkozó történelmi felhívást, valamint az emberi jogok tiszteletben tartásának köteleességét”.³⁶

A globális világkampány, amelyet a nők emberi jogainak elismertetéséért és (a nőkereskedelem esetére is vonatkozó) megfelelő védelmük biztosításáért szerveznek, általában két irányban folyik. Az egyik azoknak a nemzetközi eszközöknek és dokumentumoknak az „újraolvasása”, azaz értelmezése, amelyek megfelelő keretet kínálnak a nők emberi jogainak a meghatározására és védelmére³⁷, míg a másik az új nemzetközi eszközök kidolgozása, beleértve az olyan nemzetközi-jogi aktusok meghozatalát is, amelyek sajtóságosan irányulnak a nők emberi jogai védelmének valamely vonatkozására. Mindenképpen ide tartozik az Egyezmény a nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés minden formájának a kiküszöböléséről (CEDAW)³⁸, amely részletesen vizsgálja a nők polgári jogait, valamint jogi státusát. Ezekkel a nemzetközi-jogi téren folyó tevékenységekkel együtt jár az államok köteleossége, hogy saját vonatkozó pozitív jogszabályaikat harmonizálják, vagyis összehangolják a nemzetközi mércékkel.

E téren újdonságot jelent az emberi reprodukcióhoz kötődő vonatkozásoknak, továbbá a nemek viszonyában a kulturális tényezők jelentőségének a figyelembevétele. Ezáltal a részes államok kötelezettséget vállalnak meghatározott intézkedések foganatosítására azzal a céllal, hogy módosítsák a férfiak és a nők viselkedésének társadalmi és kulturális modelljeit a diszkriminációnak, az előítéleteknek és a nők alsóbbrendűségén alapuló szokásoknak a kiküszöbölése érdekében.³⁹

Mint már említettük, a CEDAW kitér a nők ellen irányuló legdrasztikusabb cselekményekre is, amelyeket a nemzetközi jog bűncselekményeknek minősít. A nőkereskedelemről, a nők kizsákmányolásáról és prostitúciójáról van szó (6. szakasz).

A nők emberi jogainak kiemelése a nők egyéni biztonságáról való gondviselés megvalósítása.⁴⁰ Ezt erősíti meg a *Hágai Miniszteri Nyilatkozat az európai irányelvekről, amelyek a szexuális kihasználás céljából történő nőkereskedelem megszüntetését szolgáló hatékony intézkedésekre vonatkoznak* (1997), hangsúlyozva a nőkkel szembeni erőszakos cselekményre összpontosítás jelentőségét, valamint a sajtóságos akciók és reagálás fontosságát.⁴¹ Az államoktól megköveteli, hogy külön stratégiát dolgozzanak ki a nőkereskedelem megelőzésére és megbüntetésére, valamint a nők emberi jogainak a védelmére.

A nőkereskedelem természetesen nem veszélyeztetheti közvetlenül az állam biztonságát (olyan értelemben, hogy berendezéseire és intézményeire néz-

ve közvetlen következményekkel járhat), és valós hatását csak akkor lehet teljességében áttekinteni, miután mind állami, mind nemzetközi szinten összefonódnak a bűnözés egyéb formáival.

Maga a tény azonban, hogy a nőkereskedelem során megsértik a nők emberi jogait, felkeltheti a nemzetközi közösség figyelmét: azoknak az államoknak az elbírálása, amelyekben megsértik, eltűrik, azaz nem (vagy nem kellő mértékben) védik az emberi jogokat, kedvezőtlen lehet a nemzetközi közösségben, ami a stabilitásukra is hatással lehet.⁴²

A kérdés ilyen megközelítésének jelentős előnyei lehetnek, elsősorban a nőkereskedelem áldozatául esett nők egyéni jogainak a védelme szempontjából. Nem szabálysértőknek tekintik őket, hanem áldozatoknak, ami lehetővé teszi a segélynyújtást (például az ideiglenes elhelyezést, az orvosi és pszichológiai segítséget, a rövid távú tartózkodás legalizálását, illetve a kiindulási országba történő repatriálást vagy újbóli beilleszkedést). Mivel ezeknek a nőknek a többsége peremre szorult és sérülékeny, szükséges, hogy úgy kezeljék őket, mint a többi hasonlóan sérülékeny csoportot, amely ki van téve az erőszaknak és a fenyegetésnek.⁴³

Az ilyen hozzáállásnak az a lényege és az előnye, hogy figyelembe veszi az erőszaknak áldozatul esett nők szükségleteit és érdekeit is. Úgyis fontos, hogy ne másodrendű áldozatokként kezeljék őket, ezért fenn kell tartani a kényes egyensúlyt a jogaik és a kötelességeik között, a pozitív jogi előírásokkal és a nemzetközi mércékkel összhangban. E nők helyzetét súlyosbítja a rettegés, a bizalmatlanság és a vonakodás a bűnüldöző szervekkel való együttműködéstől, továbbá az is, hogy nem beszélnek annak az országnak a nyelvét, ahová elszállították őket, s emiatt nincs lehetőségük megfelelő segítséget kérni.⁴⁴

Szembesülnek a környezet előítéleteivel is, mert nem illenek bele a női viselkedés hagyományos modelljébe, amiért a patriarchális kulturális környezet megbélyegzi őket (deviánság, erkölcstelenség, illegális bevándorlás stb. miatt). A környezet, vagyis a közvélemény nem áldozatnak, inkább tettetársnak tartja őket, különösen, ha vállalták a külföldi munkát és a prostitúciót. A bűnüldöző szervek is így viszonyulnak a nőkhöz, mivel ugyanabban a kulturális környezetben szocializálódtak, és ezért az állásfoglalásukban jelen vannak azok az előítéletek és sztereotípiák, amelyeket kulturális örökségként kaptak. Mindezt szem előtt kell tartani, amikor a nőkereskedelemnek áldozatul esett nőkről intézkednek.

Elsősorban az áldozatok védelmére és megsegítésére összpontosítva, a nem szexuális viszonyulás jelentőségére próbálunk rámutatni.⁴⁵ Ez az államoknak is kötelességük, tekintettel a szigorú nemzetközi előírásokra, amelyek az emberi jogok területét szabályozzák.

Mivel nehéz felderíteni a nőkereskedelem láncolatának összes szereplőjét, ez a jelenség mind rejtettebbé válik, ami tovább súlyosbítja a felszámolását és az áldozatok emberi jogainak a védelmét. Bebizonyosodott az is, hogy a rendszerbeli egységes és intézményesített megoldásra van szükség (beleértve a rendőrséget, az igazságszolgáltatást, a szociális központok reformját is), mert ez a feltétele a megelőzésnek és az áldozatok védelmének, de a tettesek üldözésének is.⁴⁶

III.

Rendkívül széles azoknak az emberi jogoknak a skálája, amelyek a nőkereskedelem során megsérülnek. Az alapvető polgári jogok mellett a leggyakrabban az alapvető gazdasági és szociális jogok⁴⁷ is megsérülnek, azaz a jogok ún. első és második generációja.⁴⁸ Az első csoportból a leggyakrabban veszélyeztetettek az élethez és a fizikai integritáshoz való jog (az élet önkényes megfosztásának, a kínzásnak és kegyetlen, embertelen vagy megalázó eljárások és büntetések alkalmazásának a tiltása); a fizikai szabadsághoz való jog (a mozgásszabadság, a rabszolgaság tiltása, a szabadság törvénytelen és önkényes megfosztásának tiltása); a jobbiztonsághoz és az igazságos eljáráshoz való jog; a személyes méltósághoz való jog (a magánélethez való jog, a család és a gyermek megvédésének joga); a vagyonhoz való jog. A második generációs csoportból a leggyakrabban a következők válnak kérdéssé: a munkához és a munkaviszonyból eredő jogok; a társadalombiztosításhoz való jog; a méltó életszínvonalhoz való jog; az egészséghez való jog stb.⁴⁹

Az emberi jogok a nőkereskedelem minden szakaszában veszélybe kerülnek: a toborzás, az elszállítás és a kizsákmányolás idején is.⁵⁰ Így például az elszállítás alkalmával a tartózkodási hely megválasztásának joga, az országból való távozásnak, illetve a visszatérésnek a joga sérül meg. A szerbiai Btk. a következő jogok megsértéséről rendelkezik: a nőkereskedelem áldozatai a célországba gyakran illegális csatornákon át kerülnek (tiltott határátlépés büntette, 249. cikkely), s útközben általában szigorúan őrzik őket (a szabadság jogtalan megfosztása, 63. cikkely), rabszolgai viszony létesítése céljából, fogolyként szállítva (155. cikkely), tiltott emberkereskedelem által (111. b cikkely).

A végső, azaz kizsákmányolási szakaszban a nők olyan helyzetbe kerülnek, hogy nem csupán alapvető emberi jogaik, hanem sajátos női jogaik is megsérülnek. A nőkereskedelem magában foglalja a szexuális erőszakot vagy a szexualitással való visszaélést, a nők reprodukciós jogainak megsértését.⁵¹ Fontos rámutatni, hogy a nők jogainak veszélyeztetése nem kizárólag csak a kényszerű prostitúció formájában nyilvánul meg, hanem gazdasági kizsákmányolásként is, mivel a nők kihasználása magában foglalja a munkaerőpiac nemi (gender) rétegződését is, amelyben ők a szolgáltató tevékenységhez és a házimunkához kötődnek.⁵²

A gazdasági és szociális jogok, azaz az emberi jogok második generációja tehát a munka azon területein veszélyeztetettek, amelyek hagyományosan nőinek számítanak. A korszerű munkaerőpiac nemi rétegződése kifejezi a patriarchális termelési mód összefüggését és egybefonódását a női munkaerő megoszlásával és felhasználásával. Az iparilag fejlett országokban a férfi-nő viszony patriarchális modelljének újjászületésével vagy fenntartásával ismét felfedezik az olcsó női munkaerőt, mint „háziasszonyt”, de elsősorban szexuális szolgáltatások végett. A fent említettek miatt néhány szerző azt javasolja, hogy a „trafficking”, vagyis nőkereskedelem helyett a „re-feudalizálás” kifejezést használják.⁵³

Az új patriarchátusnak ez a formája egyidejűleg felosztja, de össze is köti a fejlett és a fejletlen országokat, belcértve azokat is, amelyek átalakulóban vannak Kelet- és Délkelet-Európában, elvezetve a magas fejlettségű országok tökehalmozásáig, amelynek során a női munkacról felhasználásának és a nemek alapján történő munkafelosztásnak kulcsszerepe van.⁵⁴

Fontos megemlíteni azt is, hogy 2004 közepén Vajdaság AT Képviselőháza meghozta a Nyilatkozatot a Nemek Egyenjogúságáról, és a Határozatot a Nemek Egyenjogúságáról⁵⁵, amelyek a mi jogi rendszerünkben elsőként határozzák meg „a nemi alapon megnyilvánuló erőszak”, a „nem”, a „biológiai nem” vagy a „szexuális zaklatás” fogalmát (4. szakasz).⁵⁶ A Határozat ily módon, a szerbiai Btk. 111. b) cikkelyével, valamint az ENSZ-nek a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezményével és az ehhez kapcsolódó Jegyzőkönyvvel együtt hozzájárul a nők emberi jogai veszélyeztetettségének megakadályozásához.

JEGYZETEK

- ¹ US-EU Joint Initiative to Prevent Trafficking in Women: Facts Sheet released by the Bureau of European and Canadian Affairs, 1997.
- ² Recommendations on Trade in Human Beings, Council Press Release 10550/93 of 29-30 Nov.
- ³ IOM, Quaterly Bulletin, http://www.iom.int/iom/publications/Trafficking_in_Migrants.htm
- ⁴ Wijers, M.: Između zaštite i ugnjetavanja, Temida, Beograd, Sept. 1998., 7. o.
- ⁵ Kelly, L.: *Journeys of Jeopardy: A Review of Research on Trafficking in Women and Children in Europe*, Child and Woman Abuse Studies Unit. University of North London, UK, 2002, 19. o.
- ⁶ Protokol o prevenciji, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno ženama i decom, Službeni list SRJ, Međunarodni ugovori, br. 6/2003, čl. 13.
- ⁷ Službeni list SCG br. 6/2003 čl. 13.
- ⁸ Így pl. a belgrádi Emberi Jogi Központ javaslata a II. fejezetben tiltja a rabszolgaság és emberkereskedés minden formáját. A Forum Iuri § javaslata a II. fejezetben, az Emberi Jogok Katalógusának keretében, az 1. szakasz 8. és 9. pontjában tiltja a rabszolgaság és az emberkereskedés minden formáját, úgyszintén a szexuális és a gazdasági kizsákmányolást mint a kényszermunka megnyilvánulását. Hasonló meghatározást tartalmaz az SZDP javaslatának 25. szakasza, a Szerbiai Népképviselőház Alkotmányozó Bizottsága javaslatának 32. szakasza, s a Szerbiai Liberálisok javaslatának 32. szakasza is. Bővebben: *Predlozi za novi Ustav Srbije* (priredio Lutovac, Z.), Beograd, Friedrich Ebert Stiftung, 2004, 27., 118., 182., 221., 279. és 356. o.
- ⁹ Nikolić–Ristanović, V. [et al.]: *Trgovina ljudima u Srbiji*, Beograd, Viktimološko društvo Srbije, OEBS, 2004, 99-100. o.
- ¹⁰ Službeni glasnik RS 39/03.
- ¹¹ Službeni list SRJ 70/2001, 68/2002, pl. a Btk. 232., 504. d) és z) szakasza
- ¹² Službeni glasnik RS, br. 42/02, 39/03 és 67/03.
- ¹³ Gradin, A.: „Speech at the Conference” in: Conference Proceedings East-West Seminar on Trafficking n Women (LEFO) 1998, 9. o.
- ¹⁴ Hasonló gondokkal szembesülnek a szakemberek az EU szintjén is. A bizottság megállapította, hogy a tagállamok „büntető törvényeiből hiányoznak a vonatkozó definíciók, inkriminációk és szankciók”, s ez a fő oka, hogy sikertelen maradt a Tanács 1997. 02. 24-i közös akciója, amely az emberkereskedés és a gyermekek szexuális kihasználása elleni harcra irányult. Bővebben: Kartusch, A.: *Reference Guide for Anti-Traffic-*

- king *Legislative Review with Particular Emphasis on South-Eastern Europe*, Ludwig Boltzmann Institute of Human Rights, OSCE/ODIHR, Warsaw 2001, 9. és 46. o.
- ¹⁵ Bővebben: Čopić, S., Nikolić–Ristanović, V.: *Krivično delo trgovine ljudskim bićima – međunarodni dokumenti, savremena zakonska rešenja i Krivični zakon SR Jugoslavije*, Temida br. 1, Beograd 2002, 36. o.
- ¹⁶ Službeni list SFRJ, Međunarodni ugovori br. 11/1981. A Konvenció (6. szakasz) értelmében az aláíró államok kötelezik magukat arra, hogy minden intézkedést fogantatásnak a nőkereskedelem, a nők kizsákmányolása és prostitúciója ellen.
- ¹⁷ Az Europol Konvenciójának Függeléke, 2. sz. in: Lopandić, D., Janjević, M.: *Sporazum iz Šengena – za Evropu bez granica*, Međunarodna politika i drugi, Beograd 1996, 157. o.
- ¹⁸ Kartusch, A.: *ibid* 12-49. o.
- ¹⁹ A különleges megbízott jelentése a nőkkel szembeni erőszakról, a nőkereskedelemről és a nők migrációjáról, 2000. 02. 29., Kartusch, A.: *ibid* 48. o.
- ²⁰ Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori br. 6., 2001. 06. 27.
- ²¹ Nikolić–Ristanović, V.: „Međunarodni dokumenti o zaštiti prava žrtava krivičnih dela”, *Neka praktična pitanja kaznenog zakonodavstva Jugoslavije*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2000, 149. o.
- ²² Nikolić–Ristanović, V. [et al.]: *Trgovina ljudima u Srbiji*, Beograd, VDS és OEBS, 43. o.
- ²³ *Ibid* 83. o.
- ²⁴ Zakon o javnom redu i miru, Službeni glasnik RS 48/1994, 14. szakasz
- ²⁵ Általános vélemény, hogy a pénz és a szexuális kizsákmányolás összefüggése a prostitúció legfontosabb és tartós jellemzője. Jeftović, M., Milašinović, S.: *Samougrožavanje društva, socijalno-patološke devijacije*, Sinex, Beograd, 202, 143. o.
- ²⁶ „Mada je saučesnički tolerisana, prostitucija predstavlja ugrožavanje ljudskih prava. (Noha cinkos módon megtűrik, a prostitúció az emberi jogok veszélyeztetését jelenti.)” *Trgovina ženama (szövegválogatás, szerk. Ljubinković, S., előszó: Mrčević, Z.)* AŽIN, Beograd, 2001, 55. o.
- ²⁷ „Prostitucija i zlo koje je prati, tj. trgovina ljudima u svrhu prostitucije, nespojivi su sa dostojanstvom i vrednošću ljudskog bića, i predstavlja opasnost za dobrobit pojedinca i društva. (A prostitúció és a vele járó bűn, vagys a prostitúció céljából történő emberkereskedelem összeegyeztethetetlen az emberi lény méltóságával és értékével, és veszélyt jelent az egyén és a társadalom jólétére.)” *Ibid*.
- ²⁸ Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom, koji predstavlja dopunu Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (3. szakasz), Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori br. 6/2001. Hasonló meghatározást tartalmaz az IOM jelentése is – Situation report, Feb. 2000 – May 2001, Priština, lásd: Nikolić–Ristanović, V. [et al.]: *Trgovina ljudima u Srbiji*, 42. o.
- ²⁹ *Ibid*.
- ³⁰ Kelly, L.: *op. cit.* 14. o.
- ³¹ Nikolić–Ristanović, V. [et al.]: *Trgovina ljudima u Srbiji*, 220. o.
- ³² Najafi, B., Rosner, J.: *Trgovina ženama u Nemačkoj*, Uvod u problem, in: *Trgovina ženama (szövegválogatás)*, 86. o.
- ³³ *Migrants in Trafficking in Europe: A Review o Migrant Trafficking and Human Smuggling in Europe with Case Studics from Hungary, Poland and the Ukraine* (2000 IOM Publications).
- ³⁴ *Trafficking in Human Beings: Implications for the OSCE/ODIHR*, Background Paper, Warsaw, 1999, 4–5. o.
- ³⁵ Wijers, M.: *Između ugnjetavanja i osnaživanja*, Temida, Beograd, 1998 szeptembere, 10. o.
- ³⁶ Mršević, Z.: *Međunarodna mreža za novu konvenciju o eliminaciji svih oblika seksualne eksploatacije*, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, br. 3/1994, 499. o.
- ³⁷ *Ibid.*, 490. o.

- ³⁸ Službeni list SFRJ, Međunarodni ugovori br. 11/1981.
- ³⁹ Bővebben: Mršević, Z.: *Ženska prava u međunarodnom pravu*, JUKOM, Beograd, 1999, 21. o.
- ⁴⁰ Markovich, M.: The Debate over Prostitution in the EU: From a Women's Right Heritage to a liberal Approach, Speech at the Stockholm International Conference on Violence Against Women, Feb. 2001, 4. o.
- ⁴¹ Az ENSZ Gazdasági és Szociális Bizottságának az 1992/20. sz. Határozata (A nők helyzetének javítása és az emberi jogok) szintén megállapítja, hogy a nőkkel szembeni erőszak különféle formái egyúttal az emberi jogok elleni támadások is.
- ⁴² Kartusch, A.: *A Reference Guide for Anti-Trafficking Legislative Review with Particular Emphasis on South-Eastern Europe*, L. Boltzmann Institute of Human Rights, OSCE/ODIHR, Warsaw, 2001, 14. o.
- ⁴³ A mód, ahogyan a bűnüldöző szervek tagjai a családon belüli erőszakhoz, a nemi erőszakhoz stb. viszonyulnak, a nőkereskedelem áldozataival szembeni viszonyulásra is vonatkoztatható. Bővebben: Goody, J.: *Sex Trafficking in Women from Central and East European Countries: Promoting a „Victim-centred” and „Woman-centred” Approach to Criminal Justice Intervention*, *Feminist Review*, 76/2004, 40. és 42. o.
- ⁴⁴ Ibid.
- ⁴⁵ Az emberkereskedelem áldozatainak nyújtott segítség különféle formában nyilvánulhat meg, lehet pl. szociális (nők menedékháza, egészségügyi segély, rövid távú tartózkodási engedély), vagy bünygi-bírósági (az áldozatok különleges védelme, kompenzáció, a névtelenség szavatolása tanúskodás esetén, a nyilvánosság kizárása, a személyazonosság megváltoztatása stb.).
- ⁴⁶ Az időszzerű kormányközi megbeszélések az ún. „3P”-re összpontosítanak: „prevention” (megelőzés), „prosecution” (az elkövetők üldözése) és „protection” (az áldozatok védelme és segítése). A „3P” eszméje eredetileg a családon és az iskolán belüli erőszak felszámolására irányuló kampányból származik, amely a kilencvenes évek elején „ZERO TOLERANCE” néven volt ismert. Goody, J.: op. cit., 31. o.
- ⁴⁷ Az elmondottak vonatkoznak Szerbia és Montenegró Államközösségére is, mivel őt is kötelezik a JSZK által aláírt és ratifikált nemzetközi egyezmények. A JSZK ratifikálta az emberi jogokra vonatkozó összes fontosabb nemzetközi egyezményt: A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát, A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát, a Nemzetközi Egyezményt a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről, a Nemzetközi Egyezményt a nőkel szembeni hátrányos megkülönböztetés kiküszöböléséről, az Egyezményt a Gyermek Jogairól, az Egyezményt a népirtás bűncelekményének megakadályozásáról és megbüntetéséről, az Egyezményt a kínzás és más kegyetlen, embertelen és megalázó büntetés vagy eljárás tiltásáról; valamint egyéb dokumentumokat (bővebben: *Ljudska prava u Jugoslaviji 2002*. Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2003, 483. o.).
- ⁴⁸ Az alapvető emberi jogokat több mérce alapján lehet csoportosítani. Az egyik általánosan elfogadott osztályozás az, amely a jog ún. generációi szerint történik. Ennek érzékeltetésére szolgál az a példa, amely szerint az első generációba tartoznak a polgári és a politikai jogok (*liberté*), a másodikba a gazdasági, szociális és kulturális jogok (*égálité*), a harmadikba pedig a szolidaritási jogok (*fraternité*). Vasak, K.: *A Thirty-Year Struggle*, UNESCO, Courier, 1977, 29. o.
- ⁴⁹ Ezeket a jogokat úgyszintén tartalmazzák jogi rendszerünk legjelentősebb jogi aktusai. Az emberi és a kisebbségi jogokról, valamint a polgári szabadságjogokról szóló Alkotmányos okirat (11-46. szakasz), Službeni list SCG br. 6/2003, továbbá Ustav RS (11-54. szakasz), Službeni list RS br. 1/90.
- ⁵⁰ Mrvić-Petrović, N.: *Sprečavanje trgovine ljudskim bićima s aspekta međunarodnopravnog regulisanja stranih migranata*. Strani pravni život, br. 1-2/2001, Institut za uporedno pravo, Beograd, 11. o.

- ⁵¹ Altink, S.: *Stolen lives: Trading Women into Sex and Slavery*, Scarlet Press, London, 1995, 7. o.
- ⁵² Crompton, R., Sanderson, K.: „Occupational Segregation” in *Gendered Jobs and Social Change*, London, 1990, 24. o.
- ⁵³ Omelaniuk, A.: Review n Migrant Trafficking and Human Smuggling in Europe with Case Studies from Hungary, Poland and the Ukraine, in: *Migrant Trafficking in Europe*, IOM Publications 2000.
- ⁵⁴ Az emberkereskedelem évente 7–13 milliárd dollár jogtalan hasznot hoz, amiből mintegy 7 milliárd dollár csak az áldozatok szexuális kizsákmányolásából származik – ez 400 százalékos növekedést jelent a tíz évvel korábbi adatokhoz képest, pénzügyi értelemben pedig kiegyenlítődik a kábítószer-kereskedelemből származó bevétellel. (Global Programme Against Trafficking in Human Beings, UN – Office for Drug Control and Crime Prevention, New York, 1998).
- ⁵⁵ Službeni list AP Vojvodine, br. 14/2004.
- ⁵⁶ E határozat értelmében „*a nem*: a nőknek és a férfiaknak a magán- és közéletben társadalmilag kialakult szerepe, amely kifejezi a meghatározott nemhez való biológiai hovatartozásnak a társadalmon belüli jelentőségét; *a biológiai nem*: az adott személynek valamelyik nemhez való biológiailag meghatározott hovatartozása; *a nemi különbség alapján megnyilvánuló erőszak*: bármilyen cselekmény, amely fizikai, lelki vagy szexuális szenvedést vagy gazdasági kárt okoz, valamint az ilyen cselekménnyel való fenyegetés, amely komolyan akadályozza a személyeket, hogy a magán- és közéletben a nemek egyenjogúsága elve szerinti jogokat és szabadságjogokat élvezzék; *a szexuális zaklatás*: minden olyan viselkedés, amelynek az a célja és következménye, hogy szexuális jellegű szóval, tettel vagy lelki ráhatással kárt okozzon a személy tekintélyének, vagy hogy olyan megfélemlítő, megalázó, fenyegető vagy más helyzetet alakítson ki, amelynek indítéka a más nemhez, vagy a különböző szexuális irányultsághoz való tartozás, s amely a sértett személy számára fizikai, szóbeli, befolyásoló vagy más hasonló viselkedést képez”. *Odлуka o ravnopravnosti polova (Határozat a nemek egyenjogúságáról)*, Službeni list AP Vojvodine, br. 14/2004.